

УДК 75.041.5:378.046.-046-021 (477.54) «1940-1970» ХДАДМ
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-1-14>

Марія КОВАЛЬОВА,

orcid.org/0000-0002-9254-2565

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри живопису

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) *kovaleva2075@gmail.com*

Євгенія ФЕДЮН,

orcid.org/0000-0002-9520-4633

аспірант кафедри живопису

Харківської державної академії дизайну та мистецтв

(Харків, Україна) *faro4ra@ukr.net*

ПОРТРЕТНІ ПОСТАНОВКИ СТУДЕНТІВ 1950–1980-Х РР. ІЗ ФОНДІВ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

У статті досліджуються стилеві й образотворчі особливості портретних постановок студентів Харківського державного художнього інституту (ХДІІ, потім ФХК, ХХІІ) 1950–1980-х років, створених під керівництвом відомих харківських мистців П. І. Котова, С. Ф. Беседіна, Є. П. Світличного та ін. Ці роботи зберігаються у методичному фонді Харківської державної академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ). Виявлено, що у майстернях провідних художників-педагогів студенти опановували методи реалістичного живопису, які ґрунтуються на принципах академічного тонального рисунка, об'ємно-пластичного вирішення та психологічній розробці образу. Збережені роботи свідчать про високий фаховий рівень молодих митців. Деякі академічні постановки отримали відзнаки на методичних Всесоюзних виставках. Багато випускників стали висококваліфікованими викладачами із живопису, видатними мистецькими діячами.

У дослідженні проаналізована творчість яскравого представника майстерні батального живопису, яку на той час очолював І. П. Котов. Особливістю творчих вимог митця були м'які тональні градації у живопису, ретельна розробка портретного образу та предметного середовища. У портретній майстерні професора С. Беседіна студенти створювали проникливі життєві образи героїв. Абітурієнти І. Сінепольський та В. Григор'єв досконало вирішували академічні засади портретного живопису, привносили філософський підтекст у кожну навчальну роботу. Майстерню портретно-жанрового живопису доцента Є. Світличного представляють живописні роботи студентів Г. Рєпіна і (?) Тітова. Світличний наполягав на реалістичності втілення природи. Академічні роботи студентів ХДХІ відзначаються характерним сріблясто-сірим колоритом, притаманним харківській школі живопису.

Ректор М. О. Шапошиков відіграв значну роль у розвитку закладу та вдосконаленні навчально-виховного процесу ХДХІ (в подальшому ХХІІ). Були встановлені творчі зв'язки з Командним танковим училищем, Училищем льотчиків імені С. Грицьова, з харківськими електромашинобудівними та тракторними заводами, в яких студенти-живописці у межах освітнього процесу виконували портретні постановки провідних діячів промислових і навчальних організацій безпосередньо на робочих місцях. Визначено, що така практика позитивно вплинула на освітній процес. Студенти навчилися швидко і влучно підмічати характерні портретні особливості моделі та специфіку різних професій. Живописні начерки абітурієнтів 1960-х рр. В. Солдатова, (?) Колісниченка представлені у специфічному жанрі портрета-типу, який отримав поширення у цей проміжок часу в українському живопису. Навчальним роботам притаманне гармонійне узгодження тонального і кольорового рішення; здебільшого монохромне вирішення колористичної гами, узагальнена манера виконання портретних образів. У деяких портретах простежуються традиції імпресіоністичного живопису, зокрема в портреті моряка А. Сухорукіх.

У більшості портретів 1950–1980-х рр., виконаних у ХДІІ і ХХІІ, простежуються стилістичні зміни: від більш класичної манери виконання до посилення декоративності і стилізації.

Ключові слова: українське мистецтво 1950–1970-х років, харківська художня школа, академічний живопис, Петро Котов, Сергій Беседін, Євген Світличний.

Maria KOVALOVA,

orcid.org/0000-0002-9254-2565

Candidate of Art History, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Painting

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) *kovaleva2075@gmail.com*

Yevheniia FEDIUN,
orcid.org/0000-0002-9520-4633
Postgraduate Student at the Department of Painting
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) faro4ra@ukr.net

PORTRAIT PRODUCTIONS OF STUDENTS OF THE 1950–1980S. FROM THE FUNDS OF THE KHARKIV STATE ACADEMY OF DESIGN AND ARTS

The article investigates stylistic and visual features of portrait productions of students of the Kharkiv State Art Institute (KSAI, then FHC, KhKhPI) of 1950–1980, created under the direction of famous Kharkiv artists Kotov P.I., Besedin S.F., Svitlichnyi E.P., etc. These works are stored in the methodical fund of the Kharkiv State Academy of Design and Arts (KhSADA). It was found that in the workshops of leading art teachers, students have mastered the methods of realistic painting, which are based on the principles of academic tonal drawing, three-dimensional plastic solution and psychological image development. The preserved works testify to the high professional level of young artists. Some academic productions have received awards at methodical All-Union exhibitions. Many graduates became highly qualified teachers of painting, and outstanding artists.

The study analyzes the work of a prominent representative of the workshop of battle painting, which at that time was headed by Kotov P.I. The feature of the artist's creative requirements was soft tonal gradations in painting, careful development of the portrait image and subject environment. In the portrait studio of Professor Besedin S.F. students created insightful life images of the heroes. Applicants Sinepolsky I. and Grigoriev V. perfectly solved academic principles of portrait painting, brought a philosophical subtext to each educational work. The studio of portrait-genre painting of associate professor Svitlichnyi E. is represented by paintings of students Repin (?) and Titov (?). Svitlichnyi insisted on the realism of the embodiment of nature. Academic works of students of KhDHI are marked by the characteristic silver-gray color inherent in the Kharkiv school of painting.

Rector Shaposhnikov M.O. played a significant role in development of the institution and improvement of the educational process of KhDHI (hereinafter KhKhPI). Creative ties were established with the Command Tank School, the Pilot School of Hrytsev S., with Kharkiv electric machine and tractor factories, where students-painters within the educational process performed portraits of leading figures of industrial and educational organizations, directly at their workplaces. It is determined that this practice has had a positive impact on the educational process. Students learned to quickly and accurately notice characteristic portrait features of model and specifics of different professions. Picturesque sketches of Soldatov V., and Kolisnichenko(?) entrants of the 1960s are presented in a specific genre of portrait-type, which became widespread in Ukrainian painting during this period. Educational works are characterized by harmonious coordination of tonal and color solutions; mostly monochrome solution of colors, generalized manner of execution of portrait images. In some portraits traditions of impressionist painting can be traced, in particular in the portrait of a sailor by Sukhorukikh A.

In most of the portraits of the 1950s and 1980s painted in the KhDPI and KhKhPI stylistic changes can be traced: from a more classical style of painting to enhanced decorativeness and stylization.

Method. *The study uses systematic and comparative art methods of analysis.*

Scientific novelty. *The analyzed works from the funds of the KhSADA are introduced into scientific circulation for the first time. It is shown that most paintings need restoration intervention. Academic works testify to the high level of training in academic painting of students of different specializations of the Kharkiv State Art Institute (KhDHI) and the Kharkiv Art and Industrial Institute (KhKhPI) of 1950–1980, which further positively influenced their creative and pedagogical activity and development of Kharkiv art school.*

Practical significance. *The results can be used in further research on the history and theory of Ukrainian art, in particular development of the Kharkiv art school.*

Key words: *Ukrainian art of 1950–1970s, Kharkiv art school, academic painting, Petro Kotov, Serhiy Besedin, Efrem Svitlychny.*

Постановка проблеми. Традиції харківської художньої школи базуються на багатолітньому художньому й педагогічному досвіді відомих харківських митців. Аналіз збережених академічних робіт студентів Харківського художньо-промислового інституту (ХХПІ, нині ХДАДМ) виявляє нові сторінки розвитку харківської художньої школи 1950–1980-х рр. У дослідженні аналізується процес підготовки майбутніх художників того часу, живописні методи представників різних живописних майстерень Харківського художньо-промислового інституту.

Методика. У дослідженні використовуються системно-порівняльний і мистецтвознавчий методи аналізу.

Наукова новизна. Проаналізовані роботи з фондів ХДАДМ вперше вводяться в науковий обіг. Показано, що більшість полотен потребують реставраційного втручання. Академічні роботи свідчать про високий рівень підготовки з академічного живопису студентів різних спеціалізацій Харківського державного художнього інституту (ХДХІ) та Харківського художньо-промислового

інституту (ХХІІ) 1950–1980-х рр., що в подальшому позитивно вплинуло на їхню творчу і педагогічну діяльність і на розвиток Харківської художньої школи.

Практична значущість. Результати можуть бути використані в подальших дослідженнях історії і теорії українського мистецтва, зокрема розвитку харківської художньої школи.

Аналіз досліджень. Історія українського образотворчого мистецтва окресленого періоду висвітлена в дослідженнях вітчизняного мистецтвознавця В. Афанасьєва «Українське радянське мистецтво 1960–1980-х рр.» (Афанасьєв, 1984). У праці розглядаються події міжнародно-суспільного та внутрішнього життя українського художнього осередку, які впливали на розвиток мистецтва загалом, його тематичні і семантичні особливості. У дослідженні Л. Зінгера «Радянський портретний живопис 1917 – початок 1930-х рр.» (Зінгер, 1978) міститься інформація про творчу діяльність деяких українських художників, які у подальшому вплинули на розвиток харківської школи живопису 1950–1980-х рр. Науковці наголошували, що у своїх живописних роботах українські митці розвивали побутові теми, які пов'язані з містобудівництвом, повсякденним громадським і особистим життям людей. Установилося нове співвідношення видів і жанрів українського мистецтва, оновилися стилістика та прийоми, засновані на зближенні монументальних та декоративно-прикладних форм.

У низці публікацій і монографій харківських мистецтвознавців І. Августа (Август, 1940), Л. Соколюк (Соколюк, 2016) розкривається творчий і життєвий шлях харківських художників-педагогів 1950–1980-х рр., що виховали плеяду видатних митців України. У цих дослідженнях говориться про безпосередній вплив наставників на молоде покоління студентів ХДХІ та ХХІІ, наводяться спогади вихованців про їхніх учителів.

Біографічні відомості про митців Харківщини репрезентовані у виданнях «Наші ректори. Випробування і перемоги 1921–2016» (Гальченко, 2016)¹, «Кафедра живопису Харківської державної академії дизайну і мистецтв» (Деркач, Гальченко, 2015), довідниках вітчизняних мистецтвознавців М. Безхутрого «Художники Харкова» (Безхутрий, 1967) та В. Сидоренка «Художники України» (Сидоренко, 2006), а також у біографічному словнику «Видатних педагогів вищої школи м. Харкова» під редакцією В. Астахова, О. Ярміша «Енцикло-

педії сучасної України» (Астахов, Ямиш, 1998). У дослідженні використані архівні матеріали, збережені в фондах Харківської державної академії дизайну і мистецтв (Фонд ХДАДМ) і Національній Спілці художників України, що склали фактологічну базу дослідження. Таким чином, невелика кількість літературних джерел за темою дослідження ускладнює вивчення академічного живопису окресленого періоду.

Метою статті є аналіз академічних робіт студентів ХДХІ і ХХІІ (нині ХДАДМ), що належали до різних творчих майстерень. Архівні полотна доповнюють картину розвитку харківської художньої школи 1950–1980-х рр. Мета статті зумовила такі завдання:

1. Розкрити особливості педагогічного процесу в мистецькому середовищі Харкова у 1950–1980-х рр.
2. Проаналізувати академічні роботи окресленого періоду, які представляють історичну і художню цінність.
3. Виявити стилістичні і технологічні особливості академічних робіт окресленого періоду.

Виклад основного матеріалу.

У 1950–1980 рр. відомі художники-педагоги Петро Іванович Котов (1889–1953), Сергій Фотійович Бесєдін (1901–1996), Єфрем Павлович Світличний (1901–1976) передавали свій творчий досвід вихованцям Харківського художнього інституту (згодом ХХІІ). Збережені роботи з фонду ХДАДМ демонструють академічні засади, які вирішували студенти протягом усього навчання різних спеціалізацій.

Петро Іванович Котов – відомий майстер портретного живопису, історичної і батальної картини. Загальновідомі його полотна, присвячені індустріальній темі, як-от «Кочегар» (1924), «Комсомолец» (1929), «Красное Сормова» (1937), «Столяр першого розряду» (1950) (Дзюба, Романів, Жуковский, 2014: 32). У післявоєнні часи (приблизно з 1947 до 1953) іменитий художник був запрошений до штату викладачів ХДХІ (роки викладання – 1947–1953). Художні засади творчості митця простежуються в роботах учнів батальної майстерні, в якій педагог викладав на старших курсах. (Деркач, Гальченко, 2016: 37). Безпосередній вплив діяльності викладача Котова можна відстежити на прикладі робіт студента четвертого курсу ХДХІ Володимира Васильовича Кузнєцова (1924–1998) (у майбутньому заслуженого діяча мистецтв України). Талановитий художник до навчання в батальній майстерні Котова, вже здобув фахову підготовку у Московському (1940–1941) і Казанському (1945–1947) художніх училищах, де він

¹ Це видання було підготовлено до друку, але сьогодні залишається лише рукописом і існує тільки в авторському примірнику.

навчався у відомих викладачів Федора Федоровича Федоровського (1883–1955) і Петра Івановича Петровичевського (1874–1947). У Харківському художньому інституті (ХХІ) (роки навчання – 1948–1952) його вчителем нарівні з Котовим був Леонід Іванович Чернов (1915–1990) (Безхутрий, 1967: 90). Особливістю авторської манери письма Кузнецова, можна назвати сюжетно-тематичну спрямованість під час виконання навчальних завдань, глибоку психологічну наповненість портретних образів (рис. 1, 2, 3).

Яскравим прикладом творчості митця є полотно «Українка», що вперше вводиться до наукового обігу. У роботі Кузнецова втілюється образ жінки-художника в кераміці. Ще на початку ХХ століття на Україні лише жінки прикрашали глиняний посуд орнаментами (рис. 1). При першому погляді на картину не звертаємо увагу, що перед нами навчальне завдання. Усі деталі зображення – фігура жінки, натюрмортний план, представлений у неглибокому просторі, узгоджені між собою. Можна відчутися зацікавленість митця етнографічною екзотикою вбрання, високохудожніми атрибутами народного побуту. Обличчя жінки відзначається гармонійною красою і національною типовістю. За допомогою бокового освітлення художник вдало зобразив світові і тіньові партії обличчя: гарний овал її засмаглому обличчя, вираз проникливих карих очей і засмучених вуст. «Національний колорит» роботи Кузнецова посилюється трактуванням вбрання жінки – білою вишиванкою з вишуканим орнаментом, яка є головним світлим акцентом твору. Поєднання теплих відтінків сорочки з нейтральним середовищем та темно-синіми і зеленими глеками сповнюють образ особливою поетичністю.

Наступна робота Володимира Кузнецова «Портрет актора», як і попередня робота, виконана ним на четвертому курсі навчання в Харківському державному художньому інституті. Студенти старших курсів вирішували завдання із зображенням напівфігури людини в інтер'єрі у взаємозв'язку предметів побуту, середовища і портретного зображення. Певний офіціоз образу нагадує парадні портрети класицистичної доби. Це не просто навчальне завдання, а художній портрет, який зберігає образ проникливої натури завдяки добору виразного повороту голови, замріяного погляду вдалечінь. Молодому художнику вдається передати матеріальність парадного сюртука, який відтіняється ним невеликою «плямою» білої сорочки. Натхненність образу, його певна ідеалізованість споріднюють полотно з творами сентименталізму, але водночас відбивають засади розвитку українського портретного малярства післявоєнної доби.

Найбільш виразною з академічних робіт пензля Кузнецова, що зберігаються у методичному фонді ХДАДМ, є чоловічий портрет у театральному одязі (рис. 3). Образ «пихатого» артиста вдало переданий у постановці: зухвалим поглядом чоловіка; масивним підборіддям, що підкреслюється білим комірцем; манірністю жесту рук із яскравими каблучками; паперами, недбало розкиданими на столі. Незважаючи на досить одноманітний, майже ахроматичний колорит, робота вирішується тонкими світлими тональними нюансами. Саме сріблястість, вишуканість колірних сполучень є візитівкою Харківської художньої школи 1950–60-х років. Важливо підкреслити, що це полотно обрано й представлено на методичній виставці у Москві 1954 року. Особливо привабливо

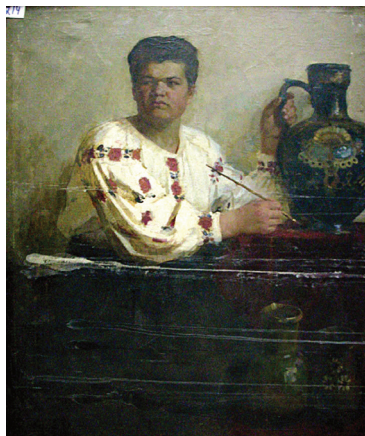

Рис. 1. В. В. Кузнецов. 4 курс. «Українка». 1952. Полотно, олія. 90x107см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 214). Кер. П. І. Котов Публікується вперше.

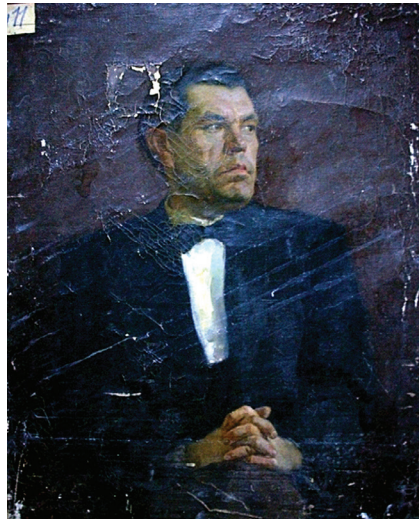

Рис. 2. В. В. Кузнецов 4 курс. Портрет актора. 1952.
Полотно, олія. 63х75 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 411). Кер. П. І. Котов Публікується вперше.

Рис. 3. В. В. Кузнецов. 3 курс. Портрет. 1951.
Полотно, олія. 91х78см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 75). Кер. П. І. Котов Публікується вперше.

втілений у роботі артистизм, який, мабуть, був притаманний портретованому. З іншого боку, у творі відчувається вільність живописного письма, що підкреслює творче кредо актора. У такому сенсі всі навчальні завдання, виконані Кузнецовим, сприймаються як завершені станкові твори високої художньої якості.

За стилістикою виконання і загальним вирішенням портретного образу до робіт Кузнецова наближені твори студентів живописного факультету Валентина Івановича Григор'єва (1935–?) (у подальшому директора Кримського художнього училища ім. Самокиша, заслуженого художника АР Крим) та Ігоря Івановича Синєпольського (1938–?) (у подальшому викладача Дніпропетров-

ського художнього училища). Вони навчалися у портретній майстерні Сергія Фотійовича Беседіна (1901–1996), що майже сімдесят років викладав у стінах Харківського художнього вишу. Сергій Фотійович зробив значний внесок в удосконалення методики і змісту підготовки та виховання творчих кадрів України, був ректором ХДХІ (1944–1948), удостоєний почесного звання заслуженого діяча мистецтв України (1970) (Астахова, Ярмиш, 1998: 104).

Збереглися роботи учнів Беседіна, які на той час навчалися на четвертому курсі (1958/59 н. р.) в одній групі, про що свідчать архівні джерела (Особисті справи. «Випуск 1959. І. І. Синєпольський»). У роботі Ігоря Синєпольського (1938–?) відчува-

ється внутрішня міць, високе психологічне напруження портретованого, що підкреслюється вдало переданим ракурсним зворотом горділиво піднятої голови, виразним трактуванням рис обличчя. Інтелігентний характер чоловіка відчувається не тільки через вишуканий костюм, строгу сорочку та краватку, а й завдяки втіленні його вольового погляду (рис. 4). Художник обрав низьку точку горизонту, чітко окреслення силуету, завдяки чому портретний образ сприймається монументально. Художник оминає різкі контрасти, його кольорова палітра базується на використанні світло-кольорових нюансів.

Особливістю чоловічого образу, виконаного Валентином Івановичем Григор'євим (1935–?), є

більш динамічна композиція і детальна розробка портретних форм (рис. 5). «Ключем» до розкриття наполегливого, аристократичного, витонченого, вольового характеру моделі є особливо пильний, напружений погляд, зімкнуті губи, які свідчать про психологічну ємність образу. Художник поєднує в динамічній тональній грі темно-коричневий одяг, світле сіро-блакитне тло, що відтіняють теплий колір освітленого обличчя героя. Роботи вихованців С. Бесєдіна Сінепольського та Григор'єва, які на той час увійшли у методичний фонд художнього закладу, свідчать про високий рівень харківської школи живопису у 1950–1980-х рр.

Нарівні з більш аристократичними портретними образами набули поширення образи робіт-

Рис. 4. І. І Синєпольський. 4 курс. Портрет чоловіка. 1958/59. Полотно, олія. 79 х 95 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 438). Кер. С. Ф. Бесєдін Публікується вперше.

Рис. 5. В. І. Григор'єв 4 курс. Портрет чоловіка. 1958/59. Полотно, олія. 78 х 94 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 439). Кер. С. Ф. Бесєдін Публікується вперше.

ників. Тема індустріалізації вирішується художниками завдяки пошуку нових композиційних, ритмічних, колористичних та предметних знахідок, які були підказані самим характером життя (Афанасьєв, 1984: 24). За вимогами уряду українські митці встановлювали зв'язки з трудовими колективами великих підприємств і новобудов. Цьому сприяли заходи, що у 1950-х роках були запропоновані ректором інституту Михайлом Олександровичем Шапошниковим (1948–1989). Завдяки йому були прийняті рішення щодо встановлення взаємозв'язку навчально-виховного процесу з практичними заняттями на базі Командного танкового училища, училища льотчиків імені С. Грицева та іншими харківськими промисловими і учбовими підприємствами (ХЕМЗ, ХТЗ, ХТГЗ) (Соколюк, 2016: 188). Студенти інституту виконували портрети найкращих працівників виробництва безпосередньо на їхньому робочому місці, про що свідчать збережені архівні роботи різних років. Серед них зустрічаються швидкі композиційні замальовки працівників, чоловічі і жіночі напівфігурні зображення і портрети на повний зріст.

Створюючи жіночі і чоловічі образи на заводах і фабриках Харкова, молоді художники вдосконалювали свою майстерність з академічного живопису й композиції, вміння втілювати психологічний стан портретованого за короткий проміжок часу. Прагнення художників уявити портрет сучасника у типовому життєвому середовищі сполучали в собі риси портрета-типу і портрета-картини (Зингер, 1978: 60). Ці образи народного про шарку отримали певні іконографічні «штампи»

ще у 1920-ті роки як специфічний жанр портрета-типу. Еталоном цієї образотворчої галузі можна вважати роботи відомих українських митців Михайла Андрійовича Шаронова (1881–1957), Федора Григоровича Кричевського (1879–1947), Віктора Григоровича Пузиркова (1918–1999), Адольфа Марковича Константинопольського (1923–1993), Олександра Анатолійовича Хмельницького (1924–2998), Асхата Газизуліновича Сафаргаліна (1922–1975), Євгена Жердзицького (1928), деякі з яких викладали в стінах Харківського художнього інституту.

Яскравим прикладом портретів робітників є роботи талановитих першокурсників Георгія Репіна (1934-?) і (?) Тітова, виконані під керівництвом Єфрема Павловича Світличного (1901–1976). Проникливий портрет молодої колгоспниці пензля Репіна представляє напівфігурне зображення, що було характерне для академічних постановок, що виконувались студентами ХХІ на старших курсах. Імовірно, творча практика дозволяла молодим митцям більш вільно добирати розмір зображення та його композицію. У творі Репіна приваблює досконале втілення скромно одягнутої молодої дівчини у білій хустці, яка, мабуть, символізує цілеспрямованість і впевненість – риси, якими художники наділяли подібні образи у той час (рис. 6). Композиція портрета проста й невимушена, стриманий сірий колорит полотна вдало узгоджується з вкрапленням барвистого одягу моделі.

Подібними рисами наділений також портрет майстра Харківського електромеханічного заводу (ХЕМЗ), що вирізняється майстерним реалістич-

Рис. 6. Г. О. Репін. 1 курс. Портрет колгоспниці. 1955. Полотно, олія. 70 x 95 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 410). Кер. Є. П. Світличний. Публікується вперше.

ним виконанням, досконалим опануванням форм та завершеністю портретного образу (рис. 7). Саме ці риси характерні для портретного класу Є. Світличного. Студент «фрагментує» зображення, віддаючи перевагу крупній постаті робітника у порівнянні із заводським інтер'єром, що зосереджує увагу глядача на виразі обличчя героя та його мозолястих руках. Життєствердзювальна статна постать старого майстра досконало відтворює його життєвий шлях. Портретований написаний у момент перепочинку від тяжкої праці, про що свідчить його спокійна і велична поза, позбавлена всякої експресії. Художник невимушено показує стару сиву людину в хвилину неквапливих глибоких роздумів. Таким чином, академічні роботи навіть першокурсників інституту вже сприймаються закінченими станковими творами з глибоким психологічним навантаженням.

Про тривале співробітництво Харківського інституту і Харківського електромеханічного заводу свідчать натурні етюди 1960-х років, збережені у фондах академії. Образи молодих передовиків заводу (рис. 8, 9) великі за розміром полотна, що дозволило учням «широко» й швидко передати характер портретованих у короткочасних етюдах. Вихованці вирішували питання з визначення великих тонально-колірних відносин, композиційної гармонії живописного полотна, відтворення характеру героя та втілення своєї індивідуальної манери живопису. Зображення збагачуються деталями обстановки, атрибутами праці, що підпорядковане загальному рішення

полотна з чітким виділенням обличчя «героїв», що сприяє глибшому розкриттю їх внутрішнього світу, повсякденного життя та діяльності (Афанасьєв, 1984: 52). Таким чином, роботи набувають психологічної змістовності, відтворення святкового настрою, піднесеного емоційного стану.

Володимир Павлович Солдатов (1946–?) для вирішення образу працівника заводу використовує контрастне вирішення темного силуету голови на тлі світлого середовища, що дозволяє художньо промоделювати характерні риси персонажа: «гострі» риси обличчя, м'язисті руки, робочий одяг. Ще більш світлоносною сприймається образ робітника в праці невідомого художника. У картині парубок стоїть у контражурі, обпершись на стільницю біля вікна, сонячні промені рефлексують на його одязі й обличчі. Обидві роботи демонструють високі фахові вміння студентів ХХІІ.

Портретну галерею доповнює станкове полотно невідомого автора 1951 року, в якому представлений образ літнього майстра ХЕМЗу (рис. 10). Ідейний зміст твору розкривається за допомогою виразної динамічної композиції, вишуканого прохолодного колориту, майстерно введених елементів виробничого середовища.

Літній чоловік зображений у момент дії, що вдало передається майстром невимушеним зворотом фігури. Не відволікаючись від своєї праці, майстер немов завмер на хвилину, виразно дивлячись удалечінь. Зосереджене обличчя героя вже не можна уявити без окулярів. Художнику вдалося майстерно передати портретні риси героя –

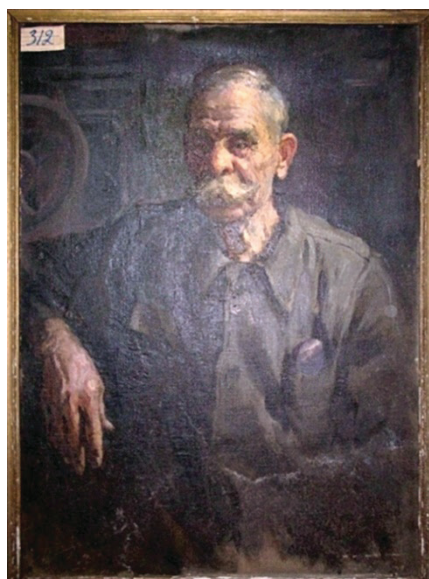

Рис. 7. (?) Тітов. 1 курс. Портрет майстра ХХМЗу. 1951. Полотно, олія. 65 x 85 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 312). Кер. Є. П. Світличний. Публікується вперше.

Рис. 8. В. П. Солдатов. Автор невідомий. Портрет майстра ХЕМЗу. Полотно, олія. 60 x 80 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 363). Публікується вперше

Рис. 9. Автор невідомий. Портрет майстра ХЕМЗу. Полотно, олія. 75 x 100 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 395). Публікується вперше

«глибокі» зморшки вже немолодого обличчя, сиві вуса, працьовиті руки. У трактуванні синьої робочої сорочки чоловіка відчувається глибоке знання студента з пластичної анатомії. Митець вдало вирішує предметне середовище, відтіняючи портретний образ темними і світлими атрибутами праці. Робота виділяється етюдною безпосередністю, ефектністю фактурної розробки форми, узгодженням кольорових сполучень у фігурі й навколишньому середовищі.

Під керівництвом Аркадія Івановича Демури (1937–?) створено ніпівфігурний портрет жінки, яку зображено за робочим процесом у цеху (рис. 11). Робітниця представлена зі спини, що потребувало від митця детального анатомічного

опрацювання фігури. Навколишнє середовище навмисно залишено без деталізації, трактується широкими декоративними плямами. Гармонійне поєднання синьо-зелених і вохристо-червоних кольорів посилюють живописні якості твору. Спочатку портрети здаються простими замальовками з натури, адже настільки відчутною в них збережена «свіжість» живопису.

Інше полотно невідомого автора виконано на пленері (рис. 12). Жінка зображена під час її відпочинку. Робоче світле вбрання робітниці відтіняється майстром чарівними сріблястими відтінками. Жіноча фігура гарно вписана у предметне середовище, деталі портретної композиції вносять у твір психологічної навантаженості, спри-

Рис. 10. Автор невідомий. Портрет майстра ХЕМЗу. 1951. Полотно, олія. 65 x 85 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 314). Публікується вперше.

Рис. 11. Автор невідомий. Жіноча напівфігура у хустці. Полотно, олія. 48 x 87 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 282). Кер. А. І. Демура. Публікується вперше

яють розкриттю повсякденного життя героїні. Портрет написаний із глибокою проникливістю. Зіставлення наближених сіро-блакитних, вохристо-рожевих кольорів, чергування неспішних лінійно-площинних ритмів зумовлюють відчуття спокою, внутрішньої рівноваги.

Особливою імпресіоністичною технікою виділяється робота Анатолія Івановича Сухорукіх (1935–2015), у майбутньому лауреата Золотої медалі Академії мистецтв України (2006), народного художника України (2009). Із біографії художника відомо, що в 1960-му році він закінчив

Кримське художнє училище імені М. С. Самокиша, а у 1961 році вступив до ХХІІІ, де його викладачами за фахом були відомі митці О. Хмельницький і А. Константинопольський. Саме у цей період А. Сухорукіх створює численні зображення моряків і рибаків на тлі кримських пейзажів (Сидоренко, 2006: 531). Портрет молодого моряка, збережений у фондах академії, свідчить про високу живописну майстерність талановитого художника (рис. 13). Робота нагадує кращі образи з полотен О. Хмельницького «Перемога» (1961), А. Константинопольського «Солдати» (1963). Але

Рис. 12. Автор невідомий. Жіночий портрет. Полотно, олія. 70 x 100 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 300).
Публікується вперше

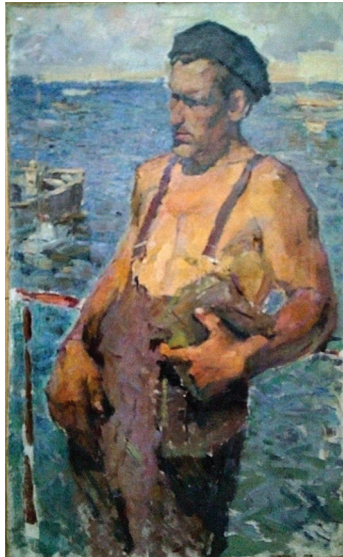

Рис. 13. А. І. Сухорукіх. Портрет робочого моряка. Полотно, олія. 60 x 100 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 664).
Публікується вперше

студент А. Сухорукіх знайшов свою живописну мову – тремтливую техніку пуантилізму, за допомогою якої художник передає блакитно-зелену морську поверхню, що збагачується вкрапленнями яскравих, переважно помаранчевих, жовтих та фіолетових рефлексів. Гарно знайдена композиція полотна, невимушена поза портретованого додає роботі картинного звучання. Студент створив глибокий образ людини, міцно зв'язаної з морем, закоханої у свою працю.

Як можна побачити з наступної навчальної роботи, студенти п'ятого курсу виконували фігуру людини на повний зріст в інтер'єрі (рис. 14). Особливу увагу молодий художник Колесніченко

приділив композиційному рішення – знайденню динамічного силуету чоловіка в інтер'єрі автомобільно-механічного цеху. Живопис полотна впевнений і темпераментний, автор уміло створює яскраві ефектні поєднання теплих і прохолодних кольорів. Безперечно, авторська спостережливість студентів ХХІІ 1950–1980-рр. найповніше відтворювала характерне внутрішнє життя, пульсування того особистого-неповторного нерва, який і визначає своєрідність портретованих. Герої виступають як типові представники робітничого класу, їхні образи наповнюються ознаками професійної належності, рисами усталених побутових звичок (Афанасьєв, 1984: 68). Коло портре-

Рис. 14. (?) Колесніченко. 5 курс. Чоловічий портрет. Полотно, олія. 68 х 82 см. Фонд ХДАДМ. (інв. № 664).
Публікується вперше

тованих – механіки, фермери, майстри по дереву, працівниці промисловості, моряки.

Висновки. Портретні постановки студентів ХДП і ХХП 1950–1980-х рр. свідчать про високий рівень освітнього процесу. Протягом усього терміну навчання вихованці виконували завдання, які окреслювали коло питань, пов'язаних із вивченням анатомії людського тіла; визначенням композиційної побудови, світлотіньових і колірно-тональних співвідношень. За планом навчання портретні постановки ускладнювались елементами побуту, які розкривали характер і образ портретованих. Незабаром значно збільшувався формат робіт для виконання зображення фігури людини в повний зріст.

Реалістична майстерня живопису П. Котова представлена творами студента ХДХІ В. Кузнецова. Творчий клас професора С. Беседіна представлений портретними зображеннями студентів І. Сінепольського та В. Григор'єва. Майстерню портретно-жанрового живопису доцента Є. Світличного представляють роботи студентів Г. Репіна і (?) Тітова. Академічні роботи вирізняються глибоким проникненням, осмисленістю духовної глибини портретного образу. У них відчуваються риси харківської художньої школи: гармонійна

композиційна рівновага, ретельне вивченням побудови фігури, срібляста колористична гама та психологічна розробка образів, а також, що головне, заснована на контрастах побудова драматургії портретного «сюжету», продуманість добору засобів трактування персонажів і середовища.

В академічних творах студентів ХДАДМ 1950–1980-х рр. простежується формування нових сюжетно-жанрових образотворчих засобів, поєднання декоративної і реалістичної манери виконання. Портретні полотна, на яких здебільшого були представлені передові майстри харківських підприємств (ХЕМЗ, ХТЗ, ХТГЗ та ін.), відображають натхненність праці народу в післявоєнний час, спрямовану на відродження країни, здійснення індустріалізації в промисловості і сільському господарстві. Освоєння цих тем проходило як продовження і збагачення сформованих портретних форм. Але абсолютно новий, народжений самим життям зміст народного побуту зумовив якісний перехід від жанровості до тематичності, що передбачає наповнення портретних образів значнішим творчим і громадянським пафосом. Портретні твори, що вводяться до наукового обігу, є мистецьким надбанням українського живопису 1950–1980-х рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Август І. Л. Про портрет. Творчість С. Ф. Беседіна: журнал. Харків : Образотворче мистецтво, 1940. № 10 (жовтень). С. 12–17.
2. Астахов В., Ярмиш О., Выдающиеся педагоги высшей школы: биографический словарь г. Харькова. Харьков : Глобус, 1998. 104 с.
3. Афанасьев. В. А. Українське радянське мистецтва 1960–1980-х років. Київ : Мистецтво, 1984. 224 с.
4. Безхутрий М. М. Художники Харкова: довідник. Харків : Прапор, 1967. 175 с.
5. Дзюба І., Романів О., Жуковський А.: енциклопедія сучасної України: у 20 т. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України, 2014 Т. 15. 712 с. URL: <https://esu.com.ua> (дата звернення: 24.03.2021).
6. Зингер Л. С. Советская живопись 1917–1930-х годов. Москва : Изобразительное искусство, 1978. 269 с.

7. Кафедра живопису ХДАДМ: традиції та сучасність: ювілейний альбом-каталог / Деркач М., Гальченко В. Харків : ХДАДМ, 2015. 239 с.
8. Майстерня І. П. Котов, Майстерня Є. П. Світличний, Майстерня А. І. Демура: методичний каталог фонду ХДАДМ.
9. Наші ректори. Випробування і перемоги 1921–2016.: альбом / гол. ред.: В. Гальченко. Харків : ХДАДМ, 2016. 309 с.
10. Випуск 1959. І. І. Синєпольский: особисті справи. Джерельна база архіву ХДАДМ.
11. Сидоренко В. Художники України: енциклопедичний довідник. Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ : Інтертехнолонія, 2006. Випуск 1. 640 с.
12. Соколюк Л. Д. Нові горизонти розвитку. *Наші ректори. Випробування і перемоги 1921–2016*. Харків : ХДАДМ, 2016. С. 186–197.

REFERENCES

1. Avhust Yi. L., (1940). Pro portret. Tvorchist S. F. Besedina: zhurnal. Kharkiv: Fine arts № 10 (zhovten). [About the portrait. Creativity of S.F. Besedin] p. 12–17. [in Ukrainian].
2. Astakhov V., Yarmysh O. (1998). Vydaiushchiesia pedahogy vysshei shkoly: byohrafycheskyi slovar h. Kharkova [Outstanding teachers of the higher school of Kharkiv]. Kharkov : Hlobus. 104 p. [in Russian].
3. Afanasiev. V. A., (1984). Ukrainske radianske mystetstva 1960–1980-kh rokiv [Ukrainian Soviet art of the 1960-s and 1980-s]. Kyiv : Mystetstvo 224 p. [in Ukrainian].
4. Bezkhutryi, M. M., (1967). Hudozhnyky Kharkova [Artists of Kharkiv]: dovidnyk. Kharkiv : Prapor. 175 p. [in Ukrainian].
5. Dziuba I., Romaniv O., Zhukovskyyi A., (2014): entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]: v 20 t. Kyiv: Instytut ektsyklopedychnykh doslidzhen Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 712 p. URL: <https://esu.com.ua> (data zvernennia: 24.03.2021). [in Ukrainian].
6. Zinher L. S., (1978). Sovetskaia zhyvopis 1917 – 1930-kh hodov [Soviet painting of 1917–1930-s]. Moskva: Izobrazitelnoe iskusstvo 269 p. [in Russian].
7. Kafedra zhyvopysu HDADM: traditsii ta suchasnist. (2015) [Department of Painting KSADA: Traditions and modernity]. yuvileinyi albom-kataloh / M. Derkach, V. Ghakchenko. Kharkiv: KSADA. 239 p. [in Ukrainian].
8. Maisternia I. P. Kotov, Maisternia Ye. P. Svitlychnyi, Maisternia A. I. Demura: metodychnyi kataloh fondu KhDADM. [Workshop I. P. Kotov, Workshop E. P. Svitlichny, Workshop A. I. Demur. [in Ukrainian].
9. Nashi rektory. Vyprobuvannia i peremohy 1921–2016. (2019) [Our rectors. Trials and victories 1921–2016.] albom./ hol. red.: V., Ghakchenko. Kharkiv: KSADA. 309 p. [in Ukrainian].
10. Vypusk 1959. I. I. Syniepol'skyi: osobysti spravy. Dzherelna baza arkhivu KhDADM. [Output 1959. I. I. Syniepol'skyi]. Source database of the KSADA archive. [in Ukrainian].
11. Sydorenko V., (2006). Khudozhnyky Ukrainy [Artists of Ukraine]. entsyklopedychnyi dovidnyk. Instytut problem suchasnoho mystetstva. Kyiv: Intertekhnoloniia, 2006. Vypusk 1. 640 p. [in Ukrainian].
12. Sokolyuk, L. D., (2016) Novi goryzonty rozvytku. *Nashi rektory. Vyprobuvannia i peremogy 1921–2016*. [Our rectors. Viprobuвання i peremogi 1921 – 2016]. Kharkiv: KhDADM. p.186–197. [in Ukrainian].